

Environmentálna problematika v reči učiteľov a študentov učiteľstva

Michaela Bublíniová

V príspevku sa pokúšame prezentovať výber z výsledkov výskumu sociálnych reprezentácií učiteľov (MŠ a ZŠ) a študentov učiteľstva Pedagogickej fakulty UK v Bratislave vzťahujúcich sa k environmentálnej problematike. Pozornosť venujeme najmä rozdielom a zhodám medzi jednotlivými skupinami respondentov. Rovnako aj rôznej metodologickej hodnote využitých výskumných metód: Q – triedenia, obsahovej analýzy produktov respondentov, ohniskových skupín. V úvode výskumu, ktorého časť chceme prostredníctvom tohto príspevku prezentovať sme si vytýčili viaceré ciele, keďže však je priestor príspevku obmedzený, budeme sa venovať iba nasledovným :

- 1. Pokúsiť sa o čo najpresnejšie zachytenie a zmapovanie sociálneho diskurzu vzorky učiteľov materských a základných škôl a tiež študentov Pedagogickej fakulty UK v Bratislave v environmentálnej problematike – konkrétne v otázkach vzťahu človeka k prírode (resp. životnému prostrediu) a jeho správania sa k nim.**
- 2. Pokúsiť sa o kategorizáciu sociálneho diskurzu skúmanej vzorky prostredníctvom hľadania spoločných a odlišných znakov v diskurzoch jednotlivých (pod)skupín respondentov.**

V slovenskej (ale aj v zahraničnej) odbornej literatúre existuje viacero výskumov, ktoré sa pokúšajú o vhlád do environmentálnej problematiky, a to z pohľadu rôznych sociálno – vedných disciplín. Spomínané výskumy sa v tejto oblasti zameriavali predovšetkým na oblasť postojov a hodnotových štruktúr, pričom nám sa tieto z hľadiska opísania komplexného obrazu zachytávajúceho ucelené sociálne reprezentácie prezentujúce sa v podobe jazyka, resp. akýchsi posolstiev či výpovedí o svete, zdali byť neúplné a zachytávajúce vždy iba časť spektra (celkového obrazu), bez dôrazu na existujúce súvislosti, korelácie a vzťahy medzi jednotlivými respondentmi či skupinami respondentov, vznikajúce na reálnom kultúrno-historickom pozadí. Okrem toho z hľadiska metodologického boli v spomínaných výskumoch volené predovšetkým klasické psychometrické kvantitatívne spôsoby skúmania (rôzne typy škál, metódy na zisťovanie hodnôt respondentov), ktoré samé o sebe síce poskytli obraz z pomerne veľkých vzoriek respondentov, ale z hľadiska skúmania obsahov spoločenského diskurzu, ktorých poznanie by mohlo viesť k hlbšiemu pochopeniu stratégií ľudského správania sa k prírode či životnému prostrediu neprinášali komplexnejšie odpovede.

Prostredníctvom sústredenia sa na diskurz, cez výpovede našich respondentov, sme sa chceli pokúsiť o čo najpresnejšie zachytenie, zmapovanie sociálnych konštrukcií subjektov v našej vzorke v "environmentálnej aréne". Takto sme chceli zachytiť rôznorodé myšlienky, ktoré by mali odrážať porozumenie nami sledovaných javov. Predpokladali sme, že sa nám podarí zachytiť aj názory našich respondentov ohľadne vzťahu a následne i správania sa k prírode, resp. životnému prostrediu. Záležalo nám i na tom, aby sa nám podarilo zachytiť jedinečnosť jednotlivých spôsobov prístupu k sledovaným javom a ich porozumenia. Chceli sme sa pokúsiť identifikovať čo najviac odlišných názorov, resp. rôznych uhlov pohľadu našich respondentov. Zároveň sme hľadali cestu, ktorá by čo najviac eliminovala naše vlastné názory a presvedčenia, ktoré by mohli výsledky skresliť.

Z uvedených cieľov výskumu nám vyplynuli viaceré výskumné otázky, v tomto príspevku chceme venovať pozornosť odpovediam na nasledovné:

- **Aké názory, presvedčenia a myšlienky týkajúce sa environmentálnej problematiky je možné identifikovať u učiteľov (MŠ a ZŠ) a študentov PdF UK?**
- **Ktoré postoje a hodnoty respondentov stoja na pozadí ich rozhodovania sa v správaní sa k prírode, resp. životnému prostrediu?**

- **Aké kategórie, resp. podskupiny diskurzu je možné identifikovať v skúmanej vzorke? Čím sa tieto odlišujú a čím sa podobajú?**

Vzhľadom na charakter výskumu (deskriptívny výskum) sme nepovažovali za potrebné stanovovať explicitné hypotézy. Výsledky nami realizovaného výskumu prezentujeme v podobe odpovedí na prezentované výskumné otázky a tiež prostredníctvom charakteristických produktov nami využitých výskumných metód.

Vychádzajúc z prezentovaného zamerania výskumu a následne stanovených výskumných cieľov a otázok sme pri voľbe metodologického inštrumentária siahli po metódach, ktoré nám umožňovali zamerať sa na diskurz zvolenej vzorky respondentov.

1. Metóda Q - triedenia (inak nazývaná aj Q-metodológia) – bola hlavnou výskumnou metódou.
2. Metóda obsahovej analýzy produktov respondentov – ako pomocná výskumná metóda .
3. Metóda ohniskových skupín – ako pomocná výskumná metóda.

Výskumná vzorka sa odlišovala počtom respondentov pri jednotlivých výskumných metódach. Možno konštatovať, že skupiny respondentov, s ktorými boli realizované doplnkové výskumné metódy, boli vlastne podmnožinami celej vzorky respondentov z hlavnej výskumnej metódy. Išlo o zámerný výber respondentov s cieľom čo najviac zachovať diskurzívnu rôznorodosť tak v skupine učiteľov, ako aj v skupine študentov.

Výskumná metóda	Počet respondentov
Q - triedenie	76
Obsahová analýza	42
Ohniskové skupiny	23

Ďalej uvádzame podrobnú charakteristiku výskumnej vzorky zúčastňujúcej sa Q - triedenia.

Učítelia

	MŠ	ZŠ
Počet respondentov	26	19
Vek respondentov	od 32 do 45	
Pohlavie	Ženy: 45 / Muži: 0	
Roky praxe	Viac ako 5 rokov – 31 Menej ako 5 rokov - 14	
Vzdelávanie v environmentálnej problematike	Absolvovali: 14 Neabsolvovali: 31	

Študenti PdF UK

Odbory štúdia	ZSPP	ZS	PPSP
Počet respondentov	15	11	6
Vek respondentov	od 20 do 24		
Pohlavie	Ženy: 29 / Muži: 2		
Ročník štúdia	Tretí: 5 študentov Štvrtý: 10 študentov Piaty: 16 študentov		

ZSPP – Učiteľstvo pre 1.stupeň ZŠ v kombinácii s predškolskou pedagogikou, ZS - Učiteľstvo pre 1.stupeň ZŠ, PPSP Predškolská pedagogika v kombinácii s odborom špeciálnej pedagogiky)

Odpoveďou na prezentované výskumné otázky môžeme veľmi stručne zosumarizovať nasledovne:

- všeobecná charakteristika diskurzu respondentov v podobe reprezentatívnych tém vyskytujúcich sa v ňom

- o 17 virtuálnych Q – faktorov = 17 relatívne homogénnych diskurzívnych podskupín respondentov,

Hoci v tomto príspevku môžeme z priestorových dôvodov uviesť iba heslovité názvy spomínaných tém a téz charakteristických pre diskurz respondentov, uskutočnili sme ich hĺbkovú analýzu. Uvádzaná všeobecná charakteristika vychádza z identifikácie názorov respondentov prezentovaných nimi samotnými, ktoré sa vzťahovali k najvýznamnejším myšlienkam, témam či tézám ohľadne environmentálnej problematiky. Pri tejto analýze sme sa snažili brať do úvahy tak ich vzájomné kombinácie a komparácie, ako aj ich frekvenciu. Spomínanými témami, ktoré sa nám podarilo identifikovať boli nasledovné:

1. hodnotenie stavu životného prostredia a prírody,
2. zodpovednosť človeka k prírode a životnému prostrediu,
3. životný štýl súčasných ľudí – jeho hodnotenie a porovnávanie s predchádzajúcimi generáciami,
4. úloha rodiny v budovaní a ovplyvňovaní vzťahu človek – príroda, človek – životné prostredie,
5. úloha školy v budovaní a ovplyvňovaní vzťahu človek – príroda, človek – životné prostredie,
6. sociálna determinovanosť vzťahovania sa a následného správania sa človeka k životnému prostrediu a prírode,
7. sloboda voľby, resp. sloboda rozhodovania - ich efektivita, miera a zmyslupnosť v environmentálnych otázkach,
8. zdravie, zdravotné riziká, vzťah: stav životného prostredia – stav zdravia,
9. ľahostajnosť človeka k životnému prostrediu a jej význam pri správaní sa v prírode,
10. téma panského postoja človeka k prírode.

Za najvýznamnejší výsledný produkt nášho výskumu považujeme identifikovanie 17 virtuálnych faktorov ako výsledok Q – triedenia. V týchto faktoroch sú zoskupení respondenti, ktorých môžeme z hľadiska ich diskurzu označiť za veľmi podobných. Ich podobnosť vyplýva z dôrazu na niektorý z už spomenutých názorov, postojov a hodnôt, a ich vzájomných kombinácií. Zároveň je vlastne zdôraznením skupinových priorít vytvorených na základe ponúkaných výrokov predložených im pri Q - triedení. Na základe už spomenutého sme dospeli k stručnej charakteristike každého zo získaných faktorov, ktorú ďalej uvádzame.

FAKTOR 1

Zdravie je najdôležitejšia hodnota. Ak si ho chceme uchovať, je potrebné byť zodpovedný vo vzťahu k životnému prostrediu.

FAKTOR 2

Človek nie je pánom prírody. Ak chce zmeniť súčasný zlý stav životného prostredia, musí zmeniť svoj životný štýl.

FAKTOR 3

Slobodné rozhodnutia slobodných občanov v demokratickej spoločnosti nie sú zárukou kvality životného prostredia. Najväznejšou príčinou súčasného negatívneho stavu životného prostredia je ľahostajnosť ľudí.

FAKTOR 4

Stav životného prostredia je za hranicou trvalej udržateľnosti. Správanie sa ľudí voči prírode nie je jednoznačne spoločensky determinované. Významným faktorom pre zmenu súčasného stavu je konanie jednotlivca.

FAKTOR 5

Dobry vzťah k prírode je otázkou generačnou. Škola nie je absolútne zodpovedná za správanie sa človeka k prírode. Zodpovedná je predovšetkým rodina.

FAKTOR 6

Zodpovednosť človeka voči prostrediu je najdôležitejším faktorom, ktorý ovplyvňuje jeho správanie sa k nemu. Správanie sa zodpovedného jednotlivca nie je jednoznačne determinované vzorcami správania sa väčšinovej spoločnosti.

FAKTOR 7

Dobrovoľná skromnosť je základom plnohodnotnej existencie. Cieľom ochrany životného prostredia by sa mala stať myšlienka trvalej udržateľnosti životného prostredia.

FAKTOR 8

Bohatstvo štátov a komfort jednotlivca sú príčinou ľahostajnosti voči environmentálnym otázkam a tiež príčinou zlého stavu životného prostredia. Podpora slobodných rozhodnutí občanov, ktoré budú pre prírodu, resp. životné prostredie prospešnejšie.

FAKTOR 9

Čo je a čo nie je zodpovedné vo vzťahu človeka k prírode? Je konzumný životný štýl naozaj rizikový? Správanie sa človeka k prírode determinuje spoločnosť.

FAKTOR 10

Skepsa v otázkach možného potenciálu školy a rodičov pri ovplyvňovaní vzťahu človek – príroda. Naši predkovia boli k prírode lepší a citlivejší, ako sme my.

FAKTOR 11

Konzumný životný štýl je výrazne rizikový voči životnému prostrediu. Cestou k pozitívnej zmene vo vzťahu človek – prostredie je uvedomenie si povinností človeka. V tomto procese má dôležité miesto rodina.

FAKTOR 12

Striktná kritika súčasného človeka – jeho spôsobu života. Jediné možné východisko je návrat k prírode, návrat k životu našich starých rodičov.

FAKTOR 13

Obhajoba súčasnej rodiny, úlohy rodičov pri korigovaní a vytváraní vzťahu človek – príroda.

FAKTOR 14

Škola je základný nástroj na riešenie v súčasnosti negatívneho vzťahu človek – príroda.

FAKTOR 15

Múdrosť a vzdelanosť sú najvyššími hodnotami. Sú najdôležitejšími pri ovplyvňovaní vzťahu a správania sa človeka k prírode, resp. životnému prostrediu.

FAKTOR 16

Obhajoba súčasného životného štýlu. Viera v schopnosť demokratického zriadenia smerovať spoločnosť k dobrým rozhodnutiam, aj v prospech životného prostredia.

FAKTOR 17

Umiernený postoj k životnému štýlu väčšiny súčasných ľudí. Pri súčasnom uvedomovaní si istých jeho rizík ho sprevádza ochota ich prijať a niešť zodpovednosť. Múdrosť v kombinácii s dobrou výchovou je liekom na šíriacu sa chorobu panského postoja človeka voči prírode.

Aj v prípade prezentácie virtuálnych Q – faktorov ide o veľmi stručnú verziu, pričom každý jeden je podrobený hĺbkovej analýze o rozsahu viacerých strán, s dôrazom na reprezentatívne odlišnosti, resp. podobné znaky. Za dôležité považujeme pripomenúť to, že faktory nie sú rovnako početné, a tiež že sú v nich rôzne zastúpení respondenti z jednotlivých podskupín (učiteľov MŠ / učiteľov ZŠ/ študentov).

Domnievame sa, že výskum, ktorého malú časť prezentujeme v tomto príspevku, pomerne podrobne zmapoval jednu „malú“ skupinu ľudí – učiteľov a študentov učiteľstva – v ich uvažovaní a premýšľaní o environmentálnej tematike. Vo viacerých prípadoch sme mohli konštatovať, že ich premýšľanie je podobné ako „nálady“ všeobecne pertraktované v našej spoločnosti, naopak v iných sme mohli identifikovať výrazné, špecifiká. Nedovolíme si ísť pri porovnávaní našich respondentov s ostatnou spoločnosťou hlbšie, pretože v dostupných zdrojoch neexistuje relevantný empirický ani teoretický materiál, ktorý by sme naň mohli využiť. Naš výskum je začiatkom pri poznávaní premýšľania konkrétnej skupiny respondentov o environmentálnej tematike. Chápeme ho ako východisko odhaľujúce možné zákonitosti a isté vzory, ktoré nám môžu napomôcť pochopiť zmysľanie iných skupín, alebo niečo naznačiť o premýšľaní celej našej spoločnosti. Takéto postupné poznávanie je podľa nás dôležité z hľadiska pravdepodobných zmien, ktoré budeme musieť zrealizovať ak budeme chcieť aj naďalej fungovať ako plnohodnotná spoločnosť existenčne závislá od životného prostredia.